

BOSANSKI TRGOVCI I DUBROVAČKI FINANCIJERI U DRUGOJ POLOVICI XV I PRVOJ POLOVICI XVI STOLJEĆA

U ovom radu želim iznijeti nekoliko novih podataka o trgovačkim vezama Bosne i Hercegovine s Dubrovnikom pri kraju njihove samostalnosti i u nekoliko decenija turske vladavine. Da bismo razumjeli pojedine izvore iz arhiva Dubrovnika, potrebno je razjasniti nekoliko stvari. U prvom redu, učenjaci griješe pri čitanju nekih izvora iz arhivskih zapisa sadašnjeg arhiva Dubrovnika. Najviša je pometnja u imenu *Bosna*, koje su istraživači historijskih dokumenata u Dubrovniku skoro uvijek uzimali kao ime pokrajine, a ne nekog naselja bilo koje vrste.

Zato ću navesti nekoliko jasnih dokaza o nazivu Bosna u smislu naselja. Prvi izvor navodim iz djela Tome arcidjakona (Historia Salonitana) kad piše da je splitski nadbiskup Bernard progonio heretike i među njima slikare i zlatare, braću Mateja i Aristodija, koji su većim dijelom boravili u Bosni (apud Bosnam), što upravo označava naselje, jer prijedlog *apud* uvijek označava mjesto, to jest dolazi uz jedno određeno mjesto.¹ Poznato je da je ban Kulin sazio crkvu do 1193. godine i uz njega njegov veliki sudija Gradeša drugu crkvu sv. Jurja, kao što se to čita na nedavno pronađenom natpisu u Podbrežju kod Zenice. Iz ovoga se vidi da su braća Matej i Aristodij imali mnogo posla oko ove dvije crkve i sigurno oko mnogih radova na dvoru Kulina bana

¹ Toma arcidjakon o vremenu splitskog nadbiskupa Bernarda 1200. g. i životu i radu umjetnika i zlatara braće Aristodija i Mateja, sinova Zorobabela, piše: »Fuerunt namque eo tempore duo fratres, filii Zorobabel, quorum alter Matheus, alter Aristodius uocabatur. Hi quamvis essent ex patre Appulo, erant tamen a pueritia Jadrenses cives effecti. Conuersabantur uero *ex maiori parte apud Bosnam*, quia erant pictores optimi et in auri fabrilis arte satis exercitati; competenter etiam latine et sclauice litterature habebant peritiam«. Fr. Rački, Documenta, 79—80. U daljnjem izlaganju upotrebljavam riječ kršćani za oznaku katolika i pravoslavnih.

i njegovih feudalaca. Sam izraz *ex maiori parte* označava dugi rad u mjestu Bosni.²

U odricanju bosanskih krstijana na Bilinu Polju od 8. travnja 1203. godine izričito stoji »Actum apud Bosnam iuxta flumen loco qui dicitur Bolino Poili...« Ova dva spomenuta izvora očito dokazuju da je sastanak papskog delegata Ivana Kasamarisa s predstavnicima bosanskih starješina crkve bosanske uistinu bio u naselju Bosna, uz rijeku Bosnu, koje je obuhvaćalo današnje Visoko, Moštre, Biskupiće i staro naselje Mili, današnje Arnautoviće kod Visokog. Upravo su u Milima (Arnautovićima) pronađeni ostaci dviju crkava i grobovi nekih bosanskih vladara.³ Zato ni Bilino Polje nije istovetno s Bilinim Poljem u Zenici, nego upravo s današnjim Topuzovim Poljem, kod starog naselja Mili uz rijeku Bosnu, čiji je naziv nastao od imena porodice Topuz koja i danas postoji.

Radi uvjerljivosti spomenutih tvrdnji navest ću nekoliko historijskih izvora koji spominju Bosnu kao mjesto. U prvom redu, dodajem da prijedlog *apud* označava *u*, i to se uvijek stavlja uz mjesto ili objekt. U povelji Bele IV od 20. srpnja 1244. godine spominje se posjed »in supa Mel apud ecclesiam Cosmae et Damiani...« Isti kralj Bela IV datira jednu povelju od 21. III 1256. godine »apud Albam Curiam«. Tako je postupio pisar papskog pisma u Rimu datiranog »apud sanctum Petrum...« 9. prosinca 1279. godine. Zagrebački biskup Timotej datira i piše pismo »apud Zagrabiam« 6. studenoga 1278. godine.⁴

Spomenutim izvorima s nazivom Bosna u smislu naselja pridružujem još jedan jasan izvor od 11. listopada 1275. godine, koji spominje nekog Radoslava iz mjesta Bosne. Radoslav je nekad uložio 150 libri novca kod trogirskog plemića Dojma Domike, pa mu je novac trebalo vratiti zbog smrti ulagača.⁵ Kad bi se mislilo na pokrajinu Bosnu, onda se ulagač novca ne bi nikad pronašao. Ovdje se radi o čisto pravnoj stvari o kojoj ne može biti nikakve sumnje.

² Marko Vego, Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, knj. IV, br. 252 i 254.; Časopis »Pregled«, Sarajevo 1972., januar i internacionalno izdanje »Survey«, Sarajevo 1974, br. 1; Naše starine, XIII (1972), Sarajevo 1972, 85—90. Dubrovački nadbiskup Bernardin, po Ranjini, posvetio je dvije crkve u Bosni na poziv Kulina bana, i to pete godine njegova pontifikata. To upravo pada u 1193. godinu. U natpisu iz Podbrežja kod Zenice velikog sudije Gradeše, na drugoj strani ploče s natpisom bosanske cirilice, pronašao sam ime nadbiskupa koji je svečano izlazio iz crkve sv. Jurja. Kraj teksta nisam mogao pročitati radi oštećenja.

³ Eusebius Fermendžin, Acta Bosnae, 6.

⁴ E. Fermendžin, o. c., 12—13; T. Smičiklas, Cod. dipl. V, br. 539; knj. VI, br. 263, br. 224.

⁵ Mihho Barada, Trogirski spomenici I, 2, p. 254. Barada navodi: »...item quod centum quinquaginta (libras), quas habuit in depositum a Radosclavo qui utitur in Bossena, restituantur«. Ovdje glagol utur označava: stanovati, živjeti, boraviti.

Općina Dubrovnik uvijek razlikuje mjesto Bosna od pokrajine Bosna, iako učenjaci nisu ovo opazili. Za ovo navodim nekoliko primjera. Dubrovčani pišu 12. srpnja 1376. godine carinicima Jurju i Matku Bokšinu i Tvrtku Bjelojeviću »in Bosna ex una parte, et mercatoribus qui morant in Srebrniča ex alia parte...« Iz ovog se očito vidi da se u nazivu Bosna podrazumijeva Visoko, jer je tada i Srebrenica u pokrajini Bosni.⁶ Malo kasnije, 12. kolovoza 1380. godine, Dubrovčani pišu »pro omnibus mercatoribus nostris qui sunt in Bossina, in Zenta, in Nouaberda, in Prača et Sclauonia...«⁷ Pisar očito razlikuje mjesto Bosna od trga Prača.

Papa Klement VI piše 13. lipnja 1344. godine da dosuđuje desetine crkvi bosanskoj zapadnog obreda, s tim da se obnovi stolna crkva u Vrhbosni i ostale porušene. Ovaj podatak je u vezi papske izjave u tajnom konzistoriju od 26. kolovoza 1573. godine, u kojoj je izjavio da je nekad postojao grad Bosna u provinciji Bosna i crkva već srušena.⁸ Ne mogu ustanoviti da li se porušena crkva odnosi na katedralu u Vrhbosni ili u širem naselju Bosna, u Visokom s okolicom. Bez obzira na jedno ili drugo, može se iz toga ustanoviti da je naziv Bosna u vidu naselja postojao (Bosna i Vrhbosna). Poznato je da je vikarija bosanskih franjevaca postojala u Milima kod Visokog, s crkvom sv. Nikole kao prvim sjedištem. Zato i M. Orbini piše u tom duhu, kad kaže da su franjevci došli u vikariju Bosnu sa svih strana i da se tako nazivalo glavno mjesto te vikarije i u njegovo doba, to jest Bosna.⁹

Treba naglasiti da se često ne zna iz historijskih izvora o primanju zajma iz Dubrovnika da li se radi o Bosancu iz države Bosne ili o nastanjenom Dubrovčaninu u Bosni, bilo s privremenim ili stalnim boravkom. Ipak ću iznijeti o tome glavne podatke iz druge polovice XV i prve polovice XVI stoljeća. Iz ovih podataka će se vidjeti visina zajmova, te mjesta po Bosni i Hercegovini gdje su primaoci živjeli. Vidjet će se da je to većim dijelom bilo u trgovima srednjovjekovne i turske Bosne i Hercegovine.

⁶ T. Smičiklas, o. c., XV, br. 154.

⁷ M. J. Dinić, Odluke veća Dubrovačke Republike I, 62, Beograd 1951. Uz ovo vidi bilj. 2. (gore).

⁸ A. Theiner, Mon. Sl. Mer. I, p. 211. Papa je izjavio u tajnom konzistoriju: »...Fuisse civitatem Bosnam in illa provincia et ecclesiam, ut in Provinciali Romano, sed nunc esse destructam et ideo posse ita appellari«. E. Fermandžin, Acta Bosnae, p. 311.

⁹ M. Orbini, Il regno degli Slavi, Pesaro 1601, p. 354. Orbini priča da su franjevci došli »di molte persone di santa vita alla Vicaria di Bosna, che così si chiamava il principal luogo, doue stanno all' ora«. Na ovaj podatak se historičari nisu osvrtni, iako sam na ovo ukazao u »Historijskoj karti srednjovjekovne bosanske države« (velikoj zidnoj) i u knjizi »Naselja srednjovjekovne bosanske države«, Sarajevo 1957, 18—19, 125—126. Danas od historičara nitko ne sumnja u postojanje područja s imenom Bosna, umjesto mlađeg naziva Visoko (Visoki, Podvisoki).

Zenica je u srednjem vijeku bilo malo mjesto, te se vrlo rijetko spominje u dubrovačkim dužničkim knjigama. Radašin Dobrovoković »de Zeniza« i Radašin Tvrdisalić Dimitrov pozajmljuju novac u Dubrovniku od B. Sorgočevića u iznosu 38 dukata i 30 perpera, i to 23. IX 1447. godine. Potvrdili su da će posuđeni novac vratiti u rečeno vrijeme. Tako je posudio Vukota Radmilović »de Zeniza« od Belija R. Rastića sr. Mario (?) 49 perpera na dvije godine. Zapis je sastavljen 19. I 1448. godine.¹⁰

Miljo (Miglius) Okoličić iz Podvišegrada je posudio od dubrovačkog finansijera Ivana de Sorgo (Sorgočević) izvjesnu sumu novca 26. srpnja 1451. godine.¹¹

Radić Prizmanović (vlah) i Božičko Miobratović iz Trebinja posudili su novac od Dubrovčanina Marina de Gozo u iznosu od 700 perpera 14. lipnja 1445. godine, i novac su u određeno vrijeme vratili. To je uradio i Radić Strizinović iz Trebinja s nekim kolegom, a novac je vratio s danom zakašnjenja.¹² Često su se Trebinjci obraćali dubrovačkim finansijerima, kao dobrim susjedima. Tako je Radašin Sinidinović »de Trebigne« s Ratkom Radijenkovićem »de Trebigne« ostao dužan nekom Pribislavu Pribiloviću 15. XII 1452. godine kao principales debitores.¹³ Vukac Bogmilović iz Trebinja i Radosav obećali su platiti dug od 70 perpera Stjepanu Bosiljevu. Zapis je učinjen 30. X 1455. godine. Radivoj Bogetić iz Trebinja, principalis debito, s jednim drugom, duguje jednom Dubrovčaninu. To je zabilježeno 28. siječnja 1457. godine, dok su Ratko i Milovanović iz Trebinja ostali dužni 22 dukata Nikoli de Goza 16. V 1459. godine.¹⁴

Često su Dubrovčani spominjali dužnike po imenu ili po mjestu podrijetla, pa se nekad ne zna na koga se zapis o dugu odnosi. Tako se zadužio Vlatko Ostojić, dictus Sutorina, 120 dukata kod Dubrovčanina Zupana de Bona 8. III 1449. godine.¹⁵ U spomenuto vrijeme Sutorina je bila pod vlašću hercega Stjepana Kosače.

Prača, kod Sarajeva, bila je od davnine mjesto gdje se razvijala trgovina, te se tu naseliše mnogi Dubrovčani. Domaći trgovci su tu prodavali razne vrste ruda, vunu, kožu, drvo i suho meso, maslo i sir. Spomenuti trg je bio jako uporište dubrovačkih trgovaca s kojima su se Dubrovčani dopisivali (knez, sudije). Dubrovački trgovac Bjeloje Dimitrović iz Prače je posudio od Martina Đorđića 368 zlatnih dukata i 20 groša 21. X 1370. godine, ali posuđeni novac nije vratio, nego ga dubrovački knez sa su-

¹⁰ Debita notarie u Historijskom arhivu u Dubrovniku, knj. 23, l. 102, 152 verso.

¹¹ Deb. not., knj. 27, l. 166.

¹² Ibidem, knj. 22, list 121 verso.

¹³ Ibidem, knj. 27, l. 166.

¹⁴ Ibidem, knj. 30, l. 91 verso; knj. 31, l. 24; knj. 33, l. 56.

¹⁵ Ibidem, knj. 25, l. 51 verso.

dijama opominje 28. X 1372. godine, te izričito navodi da »Bieloe« stoji u Prači.¹⁶

Dubrovački sud poziva Milču Hranislavića, dubrovačkog građanina, da položi račun o trgovini u koju je Dubrovčanin Vlaho Bobaljević uložio svoj novac 19. V 1369. godine, i to 580 dukata. Milča Hranislavić i Medoje Predoslavić trguju s tim što dobit dijele na polovicu, a isto tako i štetu — koje nije bilo. Citatorno pismo dubrovačkog kneza je predao skup kurira 3. travnja 1378. godine Milči u Prači.¹⁷ Po ovom pismu se vidi da je bilo unosno ulaganje kapitala u trgovinu na trgu Prači, kuda su prolazile karavane iz pravca Goražda prema Mokrom i Sarajevu. Izgleda da se porodica Vukašina Milanovića u Prači isključivo bavila trgovinom, jer se spominje i u tursko doba. Tako je Vukašin posudio novac u Dubrovniku 12. srpnja 1447. godine, uz obvezu vraćanja u određenom roku.¹⁸

Dubrovnici su imali stalnu vezu s trgovom Neretvom (Gabelom) i Popovom. Zato nalazimo mnogo zapisa o posuđivanju novca raznim trgovcima u tim mjestima. Tako je u listopadu 1444. godine uzeo zajam Filip Ivanov iz Ravnog u Popovu.¹⁹ Mihoč Angelović »di Narente« obvezuje se isplatiti zajam Zupanu de Bona u iznosu od 53 dukata. Zapis je učinjen 16. V 1453. godine.²⁰ Trgovac Vlahuša Milojković iz Narente obvezao se platiti 50 dukata vojvodi Ivanu (Ivanišu) Vlatkoviću pod kaznom od 15 perpera, i to 25. III 1453. godine. Možda se ovdje radi o dubrovačkom dugu za carine u Drijevu, na koje je porodica Vlatkovića (Radivojevića) imala pravo od starine do 1/4. Radinac Bosnić de Narenta zadužio se kod Matka Tomina de Bona 15 dukata na jednu godinu dana. Zapis je sačinjen 18. XI 1449. godine. Stojimir Pribilović de Narenta se 22. X 1449. godine zadužio 33 dukata kod Zupana de Bona, i to na godinu dana.²¹ Po izvjesnim podacima iz arhiva u Dubrovniku, može se s pravom zaključiti da su se na razne trgove naseljavali trgovci i razni majstori iz unutrašnjosti. Tako je Radoje Kodbina »di Narento« pozajmio od jednog trgovca u Dubrovniku 30 perpera, uz obećanje vraćanja u određenom roku. Zapis je učinjen 11. XII 1444. godine. Malo kasnije, 19. V 1447. godine, spominje se sin Radojev Radovan Radonić kao zajmoprimac u Dubrovniku, nastanjen u Narenti (Gabeli — Drijevu).²²

Trg Konjic u Humu bio je vrlo važan za prodaju soli i ostalih artikala. Tuda su Dubrovčani prolazili i počivali u kraljev-

¹⁶ Jorjo Tadić, Pisma i uputstva Dubrovačke Republike I, Beograd 1935, SKA, br. pisma 246.

¹⁷ J. Tadić, o. c., br. 332.

¹⁸ Deb. not. u Dubrovniku, knj. 23, l. 70 verso.

¹⁹ Ibidem, knj. 22, l. 21.

²⁰ Ibidem, knj. 28, l. 53 verso.

²¹ Ibidem, knj. 28, l. 270; knj. 25, l. 76; knj. 25, l. 65.

²² Ibidem, knj. 22, l. 58; knj. 23, l. 49.

skim hanovima, plaćajući prolaznu carinu. U Konjicu, ispod grada Biograda, razvilo se naselje Podbiograd. U dužničkim knjigama u Dubrovniku spominje se očitovanje Vukote Radmilovića »di Coniza« koji je posudio kod B. Zamanje izvjesnu sumu novca i obećao da će posuđeni novac vratiti za dvije godine.²³

Mostar se kao naselje i trg počeo razvijati tek u XV stoljeću, jer je tada bio važniji trg — varoš Blagaj kod Mostara, gdje je bilo prvo sjedište kadije i nahije Blagaj. U popisu domaćinstava iz 1468. godine navodi se da Mostar ima 16 kršćanskih kuća i jedno lice neoženjeno, koje ne plaća porez. Tada je nahija Mostar u utvrdi Mostaru imala dizdara (kastelana) Hamzu, podrijetlom Mađžara, poturicu. U to doba Dubrovčani svakog Muslimana u našim krajevima, koji je primio islam, nazivaju Turčinom, što potvrđuju zapisi Debita notarie. Ovo će nas pratiti i kasnije, u 16. stoljeću.²⁴

Foča je u srednjem vijeku bila raskrižje putova i veliki trg s mnogobrojnim zanatlijama i trgovcima. Tu su Dubrovčani imali svoju koloniju kroz čitav srednji vijek u tursko doba. Radić Obradović »di Coza« i poznati fočanski trgovac Milutin Tvrdisalić posuđuju novac u Dubrovniku 14. IX 1447. godine.²⁵ Na istovetan način su postupili trgovci »di Coza« (iz Foče) Božidar, zvani Radić Miomanović i Radinac Vuković, posudivši novac od Dubrovčanina Sredana Brajanovića 11. I 1448. godine.²⁶ Nekad se radilo o zajmu većih iznosa i velikom povjerenju između Dubrovčana i podanika bosanske gospode u srednjem i novom vijeku. Zadužio se trgovac Radoje Krebljanović iz Foče kod Matije Bunića 216 dukata 7. srpnja 1479. godine i isplatio dug posredstvom Vukca Vukeljića »de Gorasda«.²⁷ Tada je Foča postala centar hercegovačkog sandžaka i drinskog (fočanskog) kadije. Vidi se da se s novom vlašću nije mnogo promijenio odnos Dubrovčana — finansijera i bosanskih trgovaca, bez obzira na vjeroispovijest.

Radojko Radosalić i Pribisav Pribilović trguju u Cernici kod Gacka, gdje je bio veliki i značajan trg u srednjem i novom vijeku. Spomenuti su trgovci posudili 90 perpera kod Dubrovčanina Marinka Cvitkovića 22. V 1453. godine.²⁸ Dubrovčani su na skoro svim pogodnim mjestima Bosne i Hercegovine uspostavljali svoje kolonije i trgovačke punktove, naročito u rudarskim krajevima i u centrima pojedinih župa i oblasti. 1468. godine trg Borač kod Mesića blizu Rogatice imao je 90 kuća, a 1485. godine

²³ Ibidem, knj. 23, l. 152 verso.

²⁴ Nedim Filipović, dnevni list »Oslobođenje« Sarajevo, 5. X 1956. godine (u napisu »Nekoliko podataka iz ranije prošlosti Mostara«).

²⁵ Deb. not. u Dubrovniku, knj. 23, l. 147 verso.

²⁶ Ibidem, knj. 23, l. 154.

²⁷ Ibidem, knj. 46, l. 65. Foča je postala sjedište hercegovačkog sandžakbega u početku 1470. godine, iako su je nešto prije zauzeli Turci, i to 1465—1470. godine.

²⁸ Ibidem, knj. 28, l. 56.

87, te nakon 5 godina 86 kuća.²⁹ I danas postoji uz grad Borač predgrađe nazvano čiza, u spomen na plaćanje carina. To je bilo sjedište knezova Radinović-Pavlovića, kojima su Dubrovčani bili neposredni susjedi na granicama Trebinja, Vrsinja i dijela Bobana.

Vlasi Banjani su imali svoje katune na granici župe Bileće, kojima su vladali knezovi i vojvode iz porodice hercega Stjepana Kosače. To područje je imalo živu vezu s Dubrovčanima, čiji su stanovnici svakodnevno dolazili u Dubrovnik kao kiridžije ili prodavači razne robe i kupci dubrovačke soli. Stefan Obrugolić »de Bagnane« s nekim Banjanima posudio je novac u Dubrovniku 21. srpnja 1445. godine.³⁰

Dubrovčani su im u pojedinim slučajevima davali instrukcije kako će trgovati s Bosnom i Srbijom. Ponekad su im naređivali da se u opasnosti povuku u Dubrovnik ili u neka utvrđenja, na Pelješac i ostala mjesta. Tako su 16. kolovoza 1431. godine pisali svojim (dubrovačkim) građanima, naročito Mateju »comiti Cominensi«, da slobodno odvoze srebro kupljeno u Bosni i Srbiji (in partibus Sclavonie).³¹ Bratulj Pribilović iz Stona potužio se da je Mileta Radikijević išao u Fojnicu u Bosnu radi trgovanja, te mu je u tu svrhu posudio 100 dukata za kupnju srebra. Kasnije mu je zajam povećao za 140 dukata. Pri kupovini srebra u Fojnici bila je jedna količina nebolana (neštambiljana) srebra koju su uzeli kraljevski činovnici. Zapis je napisan 30. IX 1457. godine.³² Izgleda da je Mileta Radikijević u srodstvu već spomenutom Ratku Radikijeviću iz Trebinja.

Nakon navedenih podataka bit će nam mnogo jasnije slijedeće izlaganje iz dužničkih notarijalnih knjiga u Dubrovniku. Vlatko Radohnić dictus Herzegovaz, obvezuje se isplatiti Rudi Jurjevu, 18 dukata (ducatos auri decem et octo) 29. IV 1500. godine.³³ Radibrat Radonjić »di Bossina« obvezuje se, uz garanciju svojim imanjem, da će posuđeni novac vratiti jednom finansijeru u Dubrovniku 1516. godine. Tu se vidi da je naziv Bossina istovetan Visokom, jer se dužničko mjesto stanovanja mora točno znati, kako bi se u slučaju neplaćanja dužnik mogao tužiti knezu i sudijama u Dubrovniku.³⁴ Stjepan Nikole Žilića iz Visokog (mercator in Bosna) obvezao se 13. XI 1532. godine platiti zajam od 586 dukata za 10 mjeseci Kristiforu de Alligretto iz Dubrovnika. Dug je plaćen prije

²⁹ Dr Adem Handžić, Rudarstvo i rudarski trgovi u Bosni u drugoj polovini XV vijeka«, 29 bilj. 124, 125.

³⁰ Debita not. u Dubrovniku, knj. 22, l. 137.

³¹ Gelcich J. Thallóczy L., Diplomatarium Ragusinum, Budapest 1887, br. 235. U pismu se navodi: »...quod mercatoribus Ragusinis consuetum semper fuit absque bulla vel perquisicione aliqua posse libere deferre eorum argentum, tam quod emptum et acceptum fuisse in Bosna, quam in partibus Sclavonie deletum«.

³² Lamenta de foris (Dubrovnik) knj. 30, l. 260 verso.

³³ Deb. not. (Dubrovnik), knj. 60, l. 62.

³⁴ Ibidem, knj. 72, l. 38.

roka.³⁵ U svojstvu zajmoprimaloca spominje se Stjepan Matković »mercator in Bosina« 30. I 1534, koji je u Dubrovniku dobio izvjestan zajam. Drugi zajam je uzeo 20. X 1535. godine, što znači da je bio solidan platiša.³⁶

Marko Vukašinić »mercator in Bosna« uzima zajam u Dubrovniku 12. IX 1539. godine, Bernard Nikolin »mercator in Bosna« 10. X 1539, Nikola Radov »mercator in Bosna« 5. X 1539. godine, te Ivan Martinović »mercator in Bosna« 12. XI 1539. godine.³⁷ Značajan je zajam Bernarda Ant. de Bona nekom Ivanu Stefanovu, zvanom Starac, u iznosu od 1872 zlatna dukata (ducatos auri mille octingenti septuaginta duos) na godinu dana. Zapis je napisan 14. rujna 1542. godine. Trgovac Ivan Stefanov se spominje i 11. X 1542. godine, ali i kasnije.³⁸ Ovdje se radi o velikom zajmu koji treba vratiti u kratkom roku. Znači, radilo se o unosnoj trgovini. Mihael Raosalić, »mercator Bosne« (Visokog), posuđuje novac u Dubrovniku 15. I 1551. godine, dok se Lovro Đurđević Bosanac (Visočanin-Bosnensis) zadužio kod Julija Mih. Bobaljevića (Bobalio) 232 dukata na 15 mjeseci, i to 5. XI 1552. godine. Dug je vratio 26. travnja 1554, a notar 18. XI 1552. godine zapisuje da je »de Bosna«. Ovim se otklanja sumnja u prijevod riječi Bosnensis u Visočanin.³⁹ Vidi se da su Dubrovčani rado davali zajam trgovcima iz mjesta Bosna.

Spominjao sam da je Cernica kod Gacka trg od starine. Kad su Turci zauzeli Cernicu 1468. godine, nastavili su s trgovanjem pomoću starih trgovaca, koji su neprestano održavali trgovačke veze s Dubrovnikom. Tako je Vukša s bratom Mihom Oliverovićem iz Cernice posudio neke dukate od Marina Seganovića, cimatora, 13. IV 1507. godine. Jedanput je Vukša Obradović iz Cernice postao dužnikom Dubrovčaninu Lovri Pribisaliću 16. IV 1500. godine. Iste godine, 18. travnja, zadužio se u Dubrovniku i Purća Radosalić iz Cernice. Radojica Vukšić iz Cernice, trgovac, spominje se kao dužnik u prosincu 1519. godine. To je na isti dan učinio i trgovac iz Cernice, Jure Maršić.⁴⁰

Petar Radohnić iz Dračeva u Popovu zadužuje se u Dubrovniku 2. II 1501. godine, dok se 18. kolovoza 1546. g. zadužuje u Dubrovniku Vukosav Marković iz Dračeva u Popovu (de Popouo de Draceuo).⁴¹ Filip Dobrašinić iz Fojnice iz Bosne »de Choiniza de Bosna« zadužio se u Dubrovniku 26. III 1544. godine, dok se 23. III 1508. godine zadužio Radić Nikolić, rečeni Glauknjić iz

³⁵ Ibidem, knj. 79, l. 134 verso. Ponekad notar piše prezime Alligretto bez udvostručenih suglasnika, pa i ja tako pišem.

³⁶ Ibidem, knj. 80, l. 49 verso i l. 156.

³⁷ Ibidem, knj. 82, l. 40; knj. 81, l. 47 verso i knj. 82, l. 47, 52.

³⁸ Ibidem, knj. 83, l. 44, 49.

³⁹ Ibidem, knj. 85, l. 87, 234 verso i 237 verso.

⁴⁰ Ibidem, knj. 65, l. 131; knj. 60, l. 57 i 59; knj. 74, l. 5.

⁴¹ Ibidem, knj. 60, l. 177; knj. 84, l. 49.

Fojnice, kod parlabuća Đura Radosalića u Dubrovniku.⁴²

Spomenuo sam da je u XV stoljeću Foča bila značajan trg s mnogim trgovcima i zanatlijama (domaćim i Dubrovčanima). Praksa posuđivanja novca nastavila se i u doba Turaka. Vuk Baličković iz Foče (Hotza) posuđuje od Junija Dubrovčanina 104 dukata 1501. godine. Zadužio se i trgovac iz Foče Cvitko Vuković, 18. veljače 1502. godine, bez oznake sume.⁴³ Isto je uradio Vučihna Radojević iz Foče (Coza) 29. XI 1512. godine.⁴⁴ Već je tada uveliko započela islamizacija. Po povijesnim podacima iz starih zapisa u Dubrovniku vidi se da su zanatlije i trgovci bili prvi koji su primili islam. Upravo nam dužničke knjige iz Dubrovnika daju mnogo podataka o prvoj islamizaciji. Tako se 11. srpnja 1542. godine zadužuje u Dubrovniku Mehmet Alije Zabac (Žabac) iz Foče (de Coccia), dok se za Kandžu Skenderovića iz Foče izričito navodi da je Turčin, 26. VI 1551. godine prilikom zaduživanja u Dubrovniku.⁴⁵ Milivoje Milutinović iz Foče (Choza) i Radivoj Radivojević iz Sandaljeva grada Samobora na Drini spominju se kao dužnici u Dubrovniku 7. IV 1500. godine. Radić Vukić iz Foče zadužio se u Dubrovniku 17. VI 1500. godine.⁴⁶

Milićija Radonjić iz Fatnice (Vatnice) 12. VIII 1524. godine zadužio se u Dubrovniku, a Radosav Radičević, iz istog mjesta, 6. IX 1524. godine. Dubrovčani pišu često Vatnica umjesto Fatnica.⁴⁷ Posljednjeg dana veljače 1522. godine zadužio se u Dubrovniku Vukić Radonjić iz sela Gorice kod Trebinja.⁴⁸

Andrija Stjepanović iz Goražde obvezao se 13. X 1500. godine posuđeni novac vratiti na vrijeme.⁴⁹ Na isti način se zadužio u Dubrovniku Jakob Mihoković iz Goražde 5. VII 1512. godine. Možda se ovdje radi o Muslimanu Jakubu.⁵⁰ U popisu dužnika susrećemo i Popovljane. Radivoj Radisinović iz Golubinaca kod Zavale 15. IX 1501. godine zadužio se u Dubrovniku.⁵¹

Poznati trg u Jeleču kod Foče, gdje se nalazio utvrđeni grad, pripadao je Župi Gobzi. U povijesnim izvorima se često spominje kupovina voska i ostalih artikala u Jeleču. Tu su Dubrovčani stalno dogonili svoju robu i davali zajmove svojim kupcima. Tamo se spominje Mustafa Kozarčić (de Hiellechie) koji posuđuje 16 dukata na dva mjeseca od Dubrovčanina Jure Blaževa Balokalovića 1537. godine i Elias (Ilijas) Ahmatović Turca iz Jeleča 13. IX 1537. godine.⁵² Vidi se prva islamizacija domaćih stanov-

⁴² Ibidem, knj. 83, l. 144 verso i knj. 66, l. 89.

⁴³ Ibidem, knj. 61, l. 95, 161.

⁴⁴ Ibidem, knj. 69, l. 130 verso.

⁴⁵ Ibidem, knj. 83, l. 30; knj. 85, l. 132 verso.

⁴⁶ Ibidem, knj. 60, l. 56, 83 verso.

⁴⁷ Ibidem, knj. 76, l. 120, 129.

⁴⁸ Ibidem, knj. 75, l. 60.

⁴⁹ Ibidem, knj. 60, l. 125 verso.

⁵⁰ Ibidem, knj. 69, l. 80 verso.

⁵¹ Ibidem, knj. 61, l. 92.

⁵² Ibidem, knj. 81, l. 102, 125.

nika, i to u drugoj generaciji. Još prije spomenutih, stanovnik Jeleča Bogdan Radosalić posuđuje u Dubrovniku izvjesnu sumu novca 24. IX 1521. godine.⁵³

Dubrovčani su trgovali i u Jajcu, iako dosta rijetko. Vukota Dobrilović iz Jajca (de Jayza) 11. travnja 1453. godine obvezao se Alojzu de Goza isplatiti posuđenih 55 zlatnih dukata.⁵⁴ Musliman Junus Ratković iz Kreševa (de Cresceuo de Bosna) 4. XI 1547. godine posuđuje novac u Dubrovniku. Jure Radov iz Kreševa, trgovac u Budimu (de Bosna mercator Bude), 16. XI 1547. i 8. VI 1550. godine pojavljuje se kao dužnik u Dubrovniku.⁵⁵

Spomenuo sam da je Konjic u XV stoljeću bio važan trg za dubrovačku robu i eksportnu robu iz Bosne u Dubrovnik. Ponekad su dubrovački trgovci putovali preko Konac-polja kod Nevesinja, spuštali se preko grada Zaborana na Boračko jezero i stizali preko Vrapča u Konjic. Radosav Radovanović iz Konac-polja zadužio se 4 dukata kod nekog Vukoslavića u Dubrovniku i obećao novac vratiti u određenom roku. Zapis je učinjen 7. veljače 1502. godine.⁵⁶ U početku XVI stoljeća postoji izvjestan broj kršćana koji su primili islam. Ahmet (Hehmat) Mirosalić iz Konjica (de Cogniza) uzima zajam u Dubrovniku 9. V 1513. godine, a isto čine trgovci Franko Stjepanov i Mladen Radosalić, svi iz Konjica, 14. II 1521. godine.⁵⁷ Izgleda da je Franko bio Dubrovčanin, jer su mnogi dubrovački trgovci i zlatari stalno boravili u Konjicu.⁵⁸ Zaduzio se u Dubrovniku Filip Dobrašinović »dictus Ruzizich« iz Konjica 19. III 1545. godine.⁵⁹ Ni Zvornik nije ostao po strani. Nikola Pavlović, trgovac iz Zvornika (mercator in Suonico), zaduzio se u Dubrovniku 24. srpnja 1546. godine.⁶⁰

Često su dubrovački trgovci putovali radi trgovine u Ljubinje. Petar Radosava Đurkovića iz Žabice kod Ljubinja posudio je novac u Dubrovniku 2. VI 1500. godine, dok su iz susjednog Ljubomira kod Trebinja Radac Radosalić i Radosav Radonjić uzeli zajam u Dubrovniku 8. X 1521. godine.⁶¹ Vrlo je zanimljiv podatak iz dužničkih knjiga o Helijezu (Helezu) Momidinoviću, Muslimanu od Ljubuškog (de Odlibuschi turcus), koji se obvezao Nikoli Radovanoviću iz Dubrovnika da će mu vratiti posuđenih 36 dukata, i to u roku od dva mjeseca. Zapis je iz 1521. godine.⁶²

⁵³ Ibidem, knj. 74, l. 110 verso.

⁵⁴ Ibidem, knj. 28, l. 34.

⁵⁵ Ibidem, knj. 84, l. 148 verso, 153; knj. 85, l. 14.

⁵⁶ Ibidem- knj. 61, l. 149 verso.

⁵⁷ Ibidem, knj. 70, l. 2 verso; knj. 74, l. 136.

⁵⁸ Ljubo Stojanović SSPP II, br. 1082.

⁵⁹ Debita not. (Dubrovnik), knj. 83, l. 231.

⁶⁰ Ibidem, knj. 84, l. 42.

⁶¹ Ibidem, knj. 60, l. 78; knj. 74, l. 219.

⁶² Ibidem, knj. 74, l. 188. I danas živi izvjestan broj obitelji hrvatske nacije u Međugorju kod Ljubuškog, općina Čitluk.

Mostarski trgovci, domaćeg podrijetla ili Dubrovčani, spominju se u Mostaru gdje trguju i posuđuju novac u Dubrovniku. Ahmat Turcus (Musliman) de Mostar posudio je izvjesnu sumu novca od Franje Aligretti 1. kolovoza 1521. godine. Vlahuša Junović iz Mostara (de Mostaro) zadužuje se u Dubrovniku ili du-guje novac za preuzetu robu 5. X 1521. godine. Marin Milivojević, mercator in Mostaro, zadužio se kod Blaža de Sorgo (Sorgočević) na iznos od 341 dukat na 6 mjeseci. Zapis je napisan 19. IV 1532. godine. Antonije Đurić, trgovac u Mostaru i zet kamenoresca Vla-kuše, zadužuje se u Dubrovniku 9. V 1537. godine. Blaž Drilivo-jević, trgovac u Mostaru, zadužio se 20. XI 1539. godine kod Dubrovčanina Luke na iznos od 67 dukata. Vlahuša Milivojević, stanovnik u Mostaru (habitator Mostari), i Blaž Milivojević, stanovnik u Mostaru (habitator Mostaro), zadužili su se u Dubrovniku: prvi 30. I 1543. godine, drugi 9. II 1543. godine.⁶³ Treba nagla-siti da su spomenuti Marin i Vlahuša brat i sin pokojnog Mili-voja iz Mostara (fratres filii quondam Milivoi de Mostaro), pre-ma zapisu u dužničkim knjigama u Dubrovniku od 12. IX 1521. godine.⁶⁴ Milivojevići su stalno boravili u Mostaru, iako su Du-brovčani.

Alija (Halias) Sadić iz Olova spominje se u svojstvu duž-nika u Dubrovniku 13. VIII 1521. godine.⁶⁵ Ovaj podatak o du-brovačkoj toleranciji je i važan dokumenat o prvoj islamizaciji olovskog kraja. Stjepan Đurković, Dobrilo Jurković, Vukašin Do-brković, svi iz Popova, i Vukašin Božidarević iz Bobana (de Bo-bagno) zadužili su se u Dubrovniku 28. I 1500. godine.⁶⁶

Prača ili Čataldža u tursko doba je igrala veliku ulogu, kao i u XV stoljeću. Kad su Turci izvršili popis imanja u bosanskom sandžaku 1468. godine, zabilježili su u Prači 74 kuće, 1485. godine 70 kuća, a na kraju 1489. godine 71 kuću.⁶⁷ Trgovac Radivoje Dobrašinović iz Prače uzima zajmove u Dubrovniku 1500. godine, i to dva puta u istoj godini.⁶⁸ Jusup Marković iz Prače posuđuje novac u Dubrovniku 16. IV 1513. godine, što čini 1. kolovoza 1524. godine i Junus Bogunović iz Prače.⁶⁹ Može se zaključiti da su na islam u Prači prelazili prvo trgovci i zanatlije, a tek nakon njih seljaci.

Selo Pocrnje u Humu se počesto spominje u dubrovačkim zapisima, jer su Dubrovčani trgovali s tim vlaškim selom bogatim

⁶³ Ibidem, knj. 74, l. 192, 217; knj. 79, l. 202; knj. 81, l. 87 verso; knj. 82, l. 55 i knj. 83, l. 69 i 70.

⁶⁴ Ibidem, knj. 74, l. 206.

⁶⁵ Ibidem, knj. 74, l. 198 verso

⁶⁶ Ibidem, knj. 60, l. 27. Područje Bobani ili Površni sastoji se od više sela od Zavale do Dubrovačke Rijeke.

⁶⁷ Dr Adem Handžić, Rudarstvo i rudarski trgovi u Bosni u dru-goj polovini XV vijeka, 30 bilj. 27.

⁶⁸ Debita not. (Dubrovnik), knj. 60, l. 44, 144.

⁶⁹ Ibidem, knj. 69, l. 213; knj. 76, l. 114. Ivan Raičković iz Prače spo-minje se kao dužnik u Dubrovniku 22. I 1512. godine (Debita not. 69, l. 10).

stokom i medom. Budolja Radašinović iz Pocrnja kod Ljubinja 11. IV 1526. godine zadužuje se u Dubrovniku.⁷⁰

Rogatica je u Župi Borač jedna od trgovačkih točaka. Srednjovjekovni trg u Rogatici je i nadalje postojao, jer se nalazio na trgovačkom putu prema Srebrenici i Vlasenici. Kršćani su i dalje nesmetano trgovali u zajednici s Muslimanima i zajedno se spuštali u Dubrovnik da prodaju svoju robu i kupuju dubrovačku. Usput su posuđivali novac kod bogatih dubrovačkih trgovaca. Radoje Milojević iz Rogatice (de Rogatiza) obvezao se Marinu Dubrovčaninu da će mu isplatiti 20 dukata. Zapis je učinjen 12. VI 1501. godine. Vukić Radivojević iz Rogatice spominje se u Dubrovniku kao dužnik 7. IV 1502. godine. Đuro (Gaura) Vladisalić iz Rogatice, Petar Vukanović iz Rogatice i Vukač Bosieniće iz Rogatice spominju se kao dužnici u Dubrovniku 1511. godine.⁷¹

Jusup Mirović iz Rogatice zadužuje se u Dubrovniku 9. X 1509. godine. Kureh Obodimović iz Rogatice dužnik je u Dubrovniku 30. X 1509. godine, a Kurta(?) Okadamović (Ochadamović) iz Rogatice dužnik je u Dubrovniku 21. IV 1510. godine.⁷² Helijas (Ilijas) Marković iz Rogatice dužnik je u Dubrovniku 5. IX 1520. godine.⁷³ Hahas Radičević Turchus de Rogatiza spominje se 13. XI 1520. godine i s njim Alija (Halias) Raduvinić de Rogatiza Turchus.⁷⁴ Halia (Alija) Popović iz Rogatice, glavni dužnik Turčin (principalis debitor turcus), i Alija (Halia) Sadić zadužuju se u Dubrovniku 17. VII 1521. godine. Hamza balia Pribitković iz Rogatice Turchus (Musliman) zadužio se u Dubrovniku 9. VIII 1521. godine. U jesen 1521. godine došao je u Dubrovnik Alija (Halias) Baramlić iz Rogatice posuditi izvjesnu sumu novca.⁷⁵ Iz navedenih podataka vidi se intenzivna islamizacija stanovnika Rogatice, u prvom redu trgovaca i zanatlija. Ove podatke mogu dopuniti turski defteri koji su točno bilježili broj muslimanskih i kršćanskih kuća obaju obreda. Ipak će ovi podaci biti precizniji od turskih, jer spominju točno ime i prezime trgovaca. S druge strane, turski defteri ne pišu o trgovcima niti o zajmovima i njihovoj visini.

⁷⁰ Ibidem, knj. 77, l. 113 verso.

⁷¹ Ibidem, knj. 60, l. 44, 179 verso; knj. 68, l. 90 verso, 105.

⁷² Ibidem, knj. 67, l. 123, 145, 87 verso.

⁷³ Ibidem, knj. 74, l. 86 verso.

⁷⁴ Ibidem, knj. 74, l. 105 verso.

⁷⁵ Ibidem, knj. 74, l. 186, 198; knj. 75, l. 13 verso. — Alija Baramlić (Bajramlić) je bio bogati kožar u Rogatici. Uvakufio (zavjetovao) je bogomolji u Rogatici 1540. godine 12 dućana, jednu tabakhanu (kožaru), u novcu 500 srebrenih akči i drugo. Ovaj podatak je unesen u hudžet (sudsku odluku) višegradskog kadije (Zlatar Behija, Popis vakufa u Bosni iz prve polovine XVI vijeka, izdato u »Prilozi Orijentalnog instituta« u Sarajevu, sv. XX—XXI (1970—71), str. 120).

U spomenutoj sudskoj odluci kadije spominje se Alija, sin Bajramlije, što odgovara imenu i prezimenu iz dubrovačkog arhiva.

Srebrenica je imala stalnu koloniju Dubrovčana, budući da je bila ekonomski zanimljiva zbog obilja srebra i olova. Navest ću nekoliko podataka iz početka XVI stoljeća. Radić Tvrtković iz Srebrenice obvezuje se isplatiti nekom Simonu 2 dukata 19. III 1500. godine. Godinu dana kasnije isti trgovac se pojavljuje kao dužnik Dubrovčaninu Marinu.⁷⁶

Popovsko selo Tulje često se spominje u dubrovačkim zapisima. Ivan Đurđević iz Tulja (Tucogl) iz Popova uzima zajam u Dubrovniku 22. X 1525. godine, dok se Nikola Ivanović iz Tulja u Popovu (S Tuchglia) spominje kao dužnik u Dubrovniku 24. XI 1537. godine.⁷⁷

Nikola Antin iz Trnova (mercator de Ternouo) obvezuje se 19. kolovoza 1531. godine isplatiti Dragoju Bartolu (de Crieua) dug od 922 dukata za 15 mjeseci (novingentos viginti duos ducatos). Dug je isplaćen 10. kolovoza 1533. godine. Ovdje se vjerojatno radi o Trnovu kod Kalinovika u Bosni, kuda su dubrovački karavani stalno prolazili preko Zagorja s centrom u Kalinoviku, starom Kučevu.⁷⁸ U podatku se radi, zbilja, o velikom trgovačkom poduhvatu. Poznato je da je područje Trnova bilo bogato stokom, drvetom i divljači, a vjerojatno je herceg Stjepan trgovao željezom i crvcem u inozemstvu i Dubrovniku.

Đuro, sin Radića Vojvode iz Trebinja, posudio je novac u Dubrovniku 20. VI 1524. godine.⁷⁹ Iz ovog dragocjenog podatka se vidi da su i kršćani obaju obreda vršili najviše službe u Turskoj. Stari trg Ustikolina je i dalje postojao, s nešto manjim obujmom trgovine s Dubrovnikom. Ne nalazim mnogo podataka o trgovcima u Ustikolini u vezi s Dubrovnikom. Postoji jedan izvor od 15. VI 1520. godine u kome se spominje trgovac Ljubenko Vučić (sic) (vjerojatno Vukšić). Susjedno selo Uskoplje kod Dubrovačke Rijeke spominje se u povodu dužnika Petra Šumnjaka iz Uskoplja (Snumiach de Usco pie debitor principalis) 14 VIII 1508. godine.⁸⁰ Ovo je prvi meni poznati podatak o Trebinjskoj Šumi kojoj pripada i selo Uskoplje. Stanovnici Šume se nazivaju Šumnjaci.

Dubrovački trgovci su dolazili i stanovali u Višegradu na Drini, gdje je u blizini bila carinarnica Dušće na Drini. Ispod utvrđenja se razvio trg, varoš, te se ovo naselje u povijesnim izvorima naziva Podvišegrad. Spominje se dužnik u Dubrovniku Ljubenko Vladisalić iz Višegrada (de Visegrado) 3. IX 1521. godine, te ponovo 4. XII iste godine kad i dužnici iz Višegrada Stepan Radisalić, zvan Bogdašić, Mihael Vuković, rečeni Kuberković i Ljubenko Vladisalić (po treći put). U spomenutim izvorima se izričito ističe da je Višegrad u Bosni.⁸¹

⁷⁷ Ibidem, knj. 76, l. 213; knj. 81, l. 136 verso.

⁷⁸ Ibidem, knj. 79, l. 129.

⁷⁹ Ibidem, knj. 76, l. 101 verso.

⁸⁰ Ibidem, knj. 74, l. 30; knj. 66, l. 154.

⁸¹ Ibidem, knj. 74, l. 204; knj. 75, l. 28 verso, 29.

Sarajevo je bilo trgovačko mjesto s trgovom gdje su mnogi Dubrovčani boravili i bavili se trgovinom i drugim poslovima od značaja za Dubrovačku Republiku. Počesto se i u novom vijeku Sarajevo naziva Vrhbosnom. S tim se zadržalo staro srednjovjekovno ime naselja. Mecina Guravec »de Bosna de Verbosania« obvezao se 6. X 1520. godine isplatiti Dubrovčaninu Benediktu Vita de Primo (Primoviću) 30 dukata u određeno vrijeme.⁸² Mihmin Aufrasinović iz Vrhbosne (de Verbosania) obvezao se 1521. godine Benediktu Vita de Primo (Primoviću) isplatiti 20 dukata prema volji kreditora. Tako se upustio u zaduženje i Mahmut Jakupović iz Vrhbosne 19. XI 1522. godine.⁸³ Zajmove podiže i trgovac Pavao Božidarović iz Vrhbosanja (Sarajeva) 7. VIII 1529. godine. Ovdje se radi vjerojatno o Dubrovčaninu Božidaroviću, stalno nastanjenom u Vrhbosni (Sarajevu).⁸⁴ Spominje se Lainus Đurđević iz Sarajeva u Bosni 25. IX 1551. g. Kao dopunu, donosim neke podatke o Zvorniku iz turskog razdoblja. Trgovci Petar Vukšić, Radosav Milković, Radivoj Milković iz Zvornika zadužili su se u Dubrovniku 10. XII 1521. godine. Mihael Ljubišić iz Zvornika trguje s Dubrovnikom i zadužuje se 8. X 1545. godine, a već spomenuti trgovac u Zvorniku Nikola Pavlović spominje se kao dužnik u Dubrovniku 24. VII 1546. godine.⁸⁵

Selo Začula, blizu Dubrovačke Rijeke, stalno se spominje u arhivu Dubrovnika radi putovanja i trgovačkih odnosa. Vuk Radosalić iz Začule i Dragiša Vučinić iz Žurovića kod Začule došli su u Dubrovnik i zadužili se 11. IV 1500. godine.⁸⁶ Tako su radili i stanovnici stočarskog kraja Žabice kod Ljubinja, još prije dolaska Turaka u Hercegovinu. Radoje Radosalić i Nikola Marković iz Žabice obvezuju se isplatiti dug Dobrašinu Brajkoviću iz Dubrovnika. Obveza je data u jesen 1457. godine. Tako je učinio i Simko Milutonić iz Žabice i obvezao se isplatiti dug Nikoli Dobriću, i to oko 20 dukata. Zapis je napisan 31. X 1449. godine. Ostoja Mrđenović (Mergenovich) di Xbiza (iz Žabice) obećao je Nikoli de Sorgo (Sorgočeviću) platiti dug u iznosu od 18 perpera, učinjen u vidu zajma. Zapis je napisan 13. II 1453. godine. Ovakva praksa se nastavila i u doba turske vladavine. Ilija Radosava Tvrtković iz Žabice spominje se kao dužnik u Dubrovniku 7. II 1501. godine. Ovi podaci svjedoče o živim vezama Ljubinskog kraja s Dubrovnikom i njegovim kreditorima.⁸⁷ Jednim podatkom ću ilustrirati stanje stanovnika Popova i okoline. Ivan, sin kneza Heraka iz Popova, zadužio se u Dubrovniku 7. VII 1521.

⁸² Ibidem, knj. 74, I 89.

⁸³ Ibidem, knj. 74, I. 39; knj. 75, I. 155.

⁸⁴ Ibidem, knj. 78, I. 176.

⁸⁵ Ibidem, knj. 85, I. 153; knj. 75, I. 33; knj. 83, I. 271 i knj. 84, I. 43.

⁸⁶ Ibidem, knj. 60, I. 59.

⁸⁷ Ibidem, knj. 31, I. 125; knj. 25, I. 68; knj. 28, I. 7; knj. 60, I. 179 verso.

godine.⁸⁸ Čim su Turci došli u Popovo 1465. godine i trajno ga zaposjeli, ostavili su na vlasti kneza Heraka, čiji su nasljednici i nadalje nosili kneževsku titulu kao da se nije ništa promijenilo. Turci su željeli pomirdbenom metodom učvrstiti svoju vlast i postepeno islamizirati kršćane obaju obreda.

Odabrani podaci iz dužničkih knjiga dubrovačkih notara pokazuju da su Dubrovčani stalno održavali trgovačke veze s Bosnom i Hercegovinom u srednjem i novom vijeku, bez obzira na društvene i političke promjene. Dubrovački finansijeri davali su zajmove u raznim vidovima: u robi i novcu. Davali su ih domaćem stanovništvu iz Bosne i Hercegovine i svojim građanima, stalno ili privremeno nastanjenim u pojedinim naseljima srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, i u tursko doba. Ponekad se radilo i o velikim sumama novca, koji se posuđivao raznim trgovcima ili zakupcima bosanskih rudnika i carina.

S druge strane, izneseni podaci će riješiti ubikaciju mnogih topografskih imena, omonime posuđivača novca i način vraćanja dugova. Čini mi se da je vrlo važno što sam iznio imena i prezimena bosansko-hercegovačkih trgovaca koji su primili islam s oznakom mjesta njihova podrijetla. Očito se vidi da su, kao što sam spomenuo, prvi na islam prelazili trgovci i zanatlije iz poznatih trgova, bilo katolici bilo pravoslavni. Ovo se može pratiti po prezimenima i imenima trgovaca koji su imali veze s Dubrovnikom u doba samostalnosti bosanske države. Može se zaključiti da se trgovci u Rogatici, Prači, Fojnici i Vrhbosni ističu u akciji prijelaza njihovih stanovnika na islam. Kad pregledamo turske deftere s opisom imanja zatečenih prigodom turske okupacije od 1468. godine i nadalje, opazit ćemo da ti popisi ne označavaju prezimena vlasnika imanja, nego skoro jedino vlastita imena, i to prema upotrebi turskih zakonodavaca. Zato će od velike koristi biti svaki zapis iz Dubrovnika koji točno određuje ime i prezime dužnika ili uopće trgovca, običnog stanovnika. Spomenuti podaci iz ovog rada služit će kao određena dopuna historiji islamizacije naših krajeva u doba prvih decenija turske okupacije, odnosno, skoro za jedno stoljeće. Zbog ovog momenta nastojao sam iznijeti što više dokumenata o trgovcima islamske vjeroispovijesti. Opisani dokumenti dokazuju veliku toleranciju Dubrovčana u pogledu religioznih osjećaja drugih stanovnika. Ovo vrijedi i za tadašnju tursku vlast. Opazali smo da u Dubrovniku uzimaju zajmove kršćani obiju vjeroispovijesti i Muslimani našeg slavenskog

⁸⁸ Ibidem, knj. 74, l. 182. Notar naziva pokojnog Heraka iz Popova knezom (comes Cherach). Vidi još Mihailo Dinić, Glas 182, 247 bilj. 20.

Konačno napominjem da je, u spomenutom razdoblju, dužnika kod dubrovačkih finansijera mnogo više, ali ih nisam navodio jer nisu toliko značajni za razvoj privrede u Bosni i Hercegovini. Ovdje se većim dijelom radi o dubrovačkim susjedima iz Hercegovine, koji su svakodnevno posuđivali od Dubrovčana novac ili robu.

podrijetla, te stalno zajednički putuju i trguju, iako su iz istog mjesta. To jasno dokazuje veliku toleranciju turskih vlasti u Bosni i Hercegovini u prvim decenijama njihove vladavine. Ovaj momenat nije često istican, iako je istinit, što je vidljivo i iz dubrovačkih zapisa.

Marko Vego

BOSNIAN MERCHANTS AND DUBROVNIK FINANCIERS
IN THE SECOND HALF OF THE 15th AND THE FIRST HALF
OF THE 16th CENTURIES

Summary

Some data are given in this work about important merchants and craftsmen from Bosnia and Herzegovina in the second half of the 15th and in the first half of the 16th centuries. They borrowed money from Dubrovnik financiers or they got into debts in the form of goods or some services. Sometimes Dubrovnik merchants, craftsmen and lease — holders did the same in Bosnia and Herzegovina where they were permanent or temporary residents. Notaries often use the words *habitor* or *mercator* in a certain place.

The name of the place and the regions where the debtors live are put down with the mentioned words, so if they do not pay their debt they could be summoned to the Dubrovnik court or to some other one.

Out of the given data we can see that the Bosnian, Herzegovinian and Dubrovnik merchants came to Bosnia and Herzegovina and vice versa without regards to the Turkish occupation in Bosnia and Herzegovina. Merchants and craftsmen took loans in Dubrovnik from these settlements: Visoko, Zenica, Vrhbosna, Prača, Olovo, Rogatica, Zvornik, Srebrenica, Borča near Mesić by the river Prača, Goražde, Foča, Jelača, Konjic, Cernica, Mostar, Trebinje, Narenta (Gabela) at the Neretva and so on.

The books of Dubrovnik notaries show us also the record of the first accepting the Mohammedan religion by people from Bosnia and Herzegovina. In these books are the exact names and surnames of every borrower of Dubrovnik money.

The Moslem religion was accepted, as it could be concluded, first by merchants and craftsmen and only then by peasants.

Dubrovnik was always tolerant toward the Bosnian and Herzegovinian merchants and there was always much friendship among them. The Turkish were also tolerant toward the merchants who came to Bosnia and Herzegovina. This tolerance on Turkish part lasted full 100 years from the first year of Bosnian occupation and later of Herzegovinian.